

Poznań, 2.10.2024

Prof. UAM dr hab. Jacek Pyżalski

Wydział Studiów Edukacyjnych

Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Małgorzaty Klimasz , pt. Zachowania sekstingowe w okresie wschodzącej dorosłości – socjopedagogiczna charakterystyka zjawiska (opieka naukowa: prof. zw. dr hab. Ewa Jarosz) (ss. 440)

Ocena części teoretycznej

Tematyka pracy zaproponowana przez mgr Małgorzatę Klimasz dotyczy sekstingu - zjawiska, które w grupie adolescent ów traktowane jest jako jedno z zachowań ryzykownych online. Jednocześnie jest to zjawisko, które w wielu projektach empirycznych okazało się być powiązane z wieloma negatywnymi doświadczeniami i problemami zdrowia psychicznego osób, które go doświadczają lub się w nie angażują (np. Dolev-Cohen, 2024; Matud, 2024). Co interesujące w tym kontekście problematyka ta nie jest szczególnie często podejmowana, a już z pewnością nie w krajowych badaniach i publikacjach. Z tego względu podjęcie tematu sekstingu w grupie rzadko uczestniczącej w badaniach w tym zakresie oceniam jako bardzo sensowne naukowo.

W rozdziale pierwszym Autorka podejmuje wybrane zagadnienia rozwojowe, w świetle teorii psychologicznych i w odniesieniu do okresu rozwojowego w którym znajdują się respondenci biorący udział w badaniu będącym podstawą doktoratu.

Autorka przedstawia klasyczną koncepcję rozwoju psychospołecznego Erika Eriksona, ukazując stadia rozwoju, z których każde wiąże się z rozwiązaniem określonego kryzysu. Wskazuje na znaczenie ego i procesu epigenezy w dalszym rozwoju jednostki. Ujęcie to stanowi solidną podstawę teoretyczną dalszych rozważań, choć warto byłoby uzupełnić je o współczesne podejścia do rozwoju w cyklu życia.

W kolejnym podrozdziale omawiane są procesy kształtowania tożsamości, ze szczególnym uwzględnieniem rozróżnienia między *ego-identity* a *self-identity* oraz roli eksploracji i zaangażowania w osiągnięciu dojrzałej tożsamości. Część ta dobrze łączy klasyczną teorię z

aktualną terminologią psychologiczną, podkreślając znaczenie tych procesów dla dalszych etapów rozwoju.

Z kolei opis koncepcji wschodzącej dorosłości Jeffreya Arnetta przedstawia nową fazę życia między adolescencją a dorosłością, charakteryzującą się płynnymi granicami i zróżnicowanymi wyzwaniami. Autorka uzasadnia jej wyodrębnienie przemianami kulturowymi i społecznymi, co stanowi mocną korzystną ramę interpretacyjną, w kontekście głównego badanego zjawiska.

W dalszej części rozdziału autorka omawia pięć charakterystycznych cech wschodzącej dorosłości: eksplorację tożsamości, niestabilność, koncentrację na sobie, poczucie „pomiędzy” oraz optymizm. Prezentacja jest klarowna i uporządkowana, lecz mogłaby zostać wzbogacona przynajmniej częściowo o przegląd ustaleń empirycznych w tym obszarze. Interesujące jest zestawienie deskryptywne z uwarunkowaniami wynikającymi z ponowoczesności (w ujęciu E. Wysockiej).

Następnie podkreślono, że proces kształtowania tożsamości nie kończy się w adolescencji, ale trwa także w okresie wschodzącej dorosłości. Ten fragment jest logiczną kontynuacją wcześniejszych wątków, jednak warto byłoby wskazać czynniki, które mogą przyspieszać lub opóźniać ten proces (lub też całkowicie go zakłócać).

Autorka analizuje również skutki społeczne tego okresu rozwoju, takie jak opóźnianie decyzji o małżeństwie, niestabilność ekonomiczną czy powroty do domu rodzinnego. Część ta jest dobrze osadzona w realiach społecznych, ale można ją bardziej wzbogacić o ustalenia z innych krajów.

Rozdział kończy się przedstawieniem krytyki koncepcji Arnetta, m.in. dotyczących jej ograniczonej uniwersalności czy elitarności. Ten fragment jest wartościowy, ponieważ prezentuje zróżnicowane stanowiska badaczy, co sprzyja krytycznej refleksji. Brakuje mi tu jednak jasno wyrażonego zdania samej Autorki wobec tej koncepcji i jej związku z rozprawą doktorską.

Rozdział drugi koncentruje się na zachowaniach ryzykownych.

W klasycznym porządku Autorka analizuje definicje pojęcia „zachowania ryzykowne”, wskazując na ich wieloznaczność i konsekwencje terminologiczne. To ważne uporządkowanie stanowi podstawę dalszych rozważań, jednak i tu warto byłoby wyraźnie zdefiniować termin przyjęty na potrzeby badań.

W dalszej części zaprezentowano główne teorie wyjaśniające podejmowanie zachowań ryzykownych przez młodych ludzi. Przegląd ten jest przydatny i tworzy istotne tło dla badań empirycznych. Za szczególnie cenne uważam tu dobre omówienie dość powszechnie wykorzystywanej międzynarodowo koncepcji T. Achenbacha.

Przedstawiono także klasyfikację zachowań ryzykownych, w tym tych związanych z seksualnością i aktywnością online. Systematyzacja jest logiczna, lecz przydałoby się wyraźne wskazanie kryteriów klasyfikacji. Brakuje mi także odniesienia się do obecnej w literaturze krytyki niektórych koncepcji np. Jessorów, która może wskazywać, że pewne zachowania dotyczące np. protestów politycznych także mają charakter dewiacji.

Następnie autorka omawia czynniki ryzyka i czynniki chroniące, które wpływają na podejmowanie zachowań ryzykownych. Ten fragment jest przyzwoicie opracowany i stanowi cenne źródło wiedzy, a dodatkowym atutem byłoby osadzenie go w modelu ekosystemowym.

Ostatni podrozdział wprowadza koncepcję odporności psychicznej (*resilience*) jako procesu powstającego w wyniku interakcji czynników ryzyka i ochronnych. Część ta jest trafna i aktualna (uwzględnia polski kontekst w ujęciu K. Ostaszewskiego), szczególnie w kontekście badań nad mediami i profilaktyką, choć można by ją poszerzyć o szerszy przegląd dowodów empirycznych, szczególnie tych w polskim kontekście, np. Badania mokotowskie.

W trzecim rozdziale pt. *Cyberprzestrzeń i komunikacja w wirtualnej rzeczywistości* Doktorantka omawia rozwój komunikacji online i znaczenie Internetu w codziennym funkcjonowaniu młodych dorosłych. Część ta dobrze wprowadza w temat, lecz można ją uzupełnić aktualnymi danymi statystycznymi. Unikałbym bym jednak już mało obecnego w literaturze naukowej (przynajmniej najnowszej) przymiotnika „wirtualny” w odniesieniu do komunikacji i relacji online. Są to wszystko zjawiska jak najbardziej realne choć w cyfrowym kontekście. Uważam także, że rys historyczny za bardzo (choć i tak fragmentarycznie) koncentruje się na technologicznej ewolucji Internetu jedynie sygnalizując społeczne przemiany i fazy rozwoju tego medium. Brakuje też współcześnie przyjętych typologii ryzyk (np. EU KIDS ONLINE). W wielu przypadkach zachowania ryzykowne online (np. cyberbullying są popisywane przy cytowaniu literatury opublikowanej 10-15 lat temu. W przypadku tak dynamicznych zjawisk różne ujęcia się szybko dezaktualizują – przydałoby się tutaj sięgnięcie po aktualne źródła. Nieco lepiej mówiono cyfrowe zachowania ryzykowne związane z seksualnością. Generalnie jednak całą tę część oceniam jako słabszy fragment rozprawy, także w kontekście prowadzenia przez Autorkę wywodu naukowego.

Kolejny fragment poświęcony jest zarówno możliwościom, jak i zagrożeniom związanym z korzystaniem z Internetu. Wyróżniono m.in. efekt odhamowania online. Analiza jest zrównoważona i pogłębiona, choć można by szerzej omówić psychologiczne mechanizmy stojące za tym zjawiskiem.

W dalszej części przedstawiono wzorce korzystania z Internetu przez młodych dorosłych, podkreślając intensywność ich obecności w sieci i rolę relacji online. Część ta jest spójna z celami pracy i stanowi dobry punkt wyjścia do analizy sekstingu. Jednocześnie Autorka nadużywa pojęcia wpływu referując przekrojowe badania korelacyjne.

Rozdział dotyczący sekstingu jest najważniejszy w kontekście przeprowadzonych przez Autorkę badań.

Autorka definiuje seksting jako przesyłanie treści seksualnych drogą elektroniczną, podkreślając jego różne formy i konteksty. Definicja jest precyzyjna i wieloaspektowa.

W dalszej części zaprezentowano podział sekstingu według rodzaju treści, relacji między uczestnikami i intencji, co pozwala lepiej zrozumieć złożoność zjawiska. Klasyfikacja jest trafna, choć warto mocniej zaakcentować różnice między sekstingiem konsensualnym a przemocowym.

Przegląd badań empirycznych dostarcza szerokiej wiedzy na temat skali, motywacji, skutków i czynników ryzyka związanych z sekstingiem. Jest to rozbudowany i wartościowy fragment, który można by wzbogacić o wyniki badań z obszaru europejskiego.

Jeśli chodzi o braki w cytowanej przez Doktorantkę literaturze przedmiotu, to warto byłoby zacytować wyniki badania EU Kids Online (polskiej części), które jako jedno z nielicznych rozpoznaje problematykę w szerokiej grupie wiekowej z zastosowaniem próby reprezentatywnej, czy badań podłużnych ySkills, gdzie dane dotyczące sekstingu przedstawiane są w kontekście szerokiego zakresu innych zmiennych.

Wysoko oceniam opis teorii przydatnych w rozumieniu sekstingu. Z kolei konsekwencje sekstingu powinny być opisane lepiej i z większym krytycyzmem.

Autorka zwraca również uwagę na proces normalizacji sekstingu jako elementu komunikacji młodych dorosłych, co stanowi ważne i aktualne uzupełnienie perspektywy ryzyka.

Część poświęcona regulacjom prawnym omawia podstawowe rozwiązania obowiązujące w Polsce. To istotny element analizy, który warto byłoby uzupełnić porównaniem z rozwiązaniami obowiązującymi w innych krajach.

Uważam także za istotny problem brak rozdziału o profilaktyce sekstingu, w tym kampanii społecznych, które bywały silnie krytykowane (np. za przerzucanie odpowiedzialności na dziewczęta doświadczające sekstingu lub jego konsekwencji).

Ocena koncepcji i metodologii badań

Przedstawiona przez Autorkę część metodologiczna stanowi obszerny i starannie udokumentowany opis koncepcji badań empirycznych dotyczących zjawiska sekstingu wśród osób w okresie wschodzącej dorosłości. W sposób czytelny zostały w niej przedstawione cele badawcze, problemy i hipotezy, zmienne oraz przyjęte metody, techniki i narzędzia.

Widoczne jest solidne osadzenie koncepcji w literaturze przedmiotu, a także dbałość o aspekt etyczny badań, co stanowi istotną zaletę projektu. Pomimo tych mocnych stron, analizowana część metodologiczna zyskałaby na rozbudowaniu i dokładniejszym sprecyzowaniu kilku

Należy podkreślić, że cele teoretyczno-poznawcze i społeczno-aplikacyjne zostały sformułowane jasno i w sposób adekwatny do problematyki badawczej. Autorka w sposób konsekwentny prezentuje pytania badawcze, w tym ich operacjonalizację, oraz hipotezy robocze. Warto docenić zastosowanie zweryfikowanych narzędzi standaryzowanych (Skala Samooceny Rosenberga, Skala Uogólnionej Własnej Skuteczności) oraz próbę walidacji treściowej autorskich kwestionariuszy (metoda Lawshego, udział sędziów kompetentnych). Pozytywnie należy ocenić również rozbudowany opis aspektów etycznych badań, w tym uzyskanie zgody komisji etycznej i zadbanie o informowanie uczestników o dobrowolności udziału.

Najpoważniejsze wątpliwości budzi sposób doboru próby badawczej oraz jego konsekwencje dla możliwości uogólniania wyników. Autorka włącza do analiz wyłącznie osoby w wieku 18–29 lat, które mają doświadczenia związane z sekstingiem (jak wskazano na s. 128), a równocześnie w celach badawczych i pytaniach wskazuje na chęć opisanie powszechności i charakteru zjawiska w całej populacji młodych dorosłych. Taki dobór próby uniemożliwia wiarygodne wnioskowanie o powszechności zjawiska oraz jego rozpowszechnieniu w

populacji. W efekcie, uzyskane wyniki odnoszą się nie do ogółu młodych dorosłych, lecz jedynie do podpopulacji osób praktykujących seksting i to jeszcze rekrutowanej w bardzo specyficzny sposób online. Jeśli taki był zamysł badania, powinno to zostać jednoznacznie zaznaczone w celach i problemach badawczych.

Zastrzeżenia budzi również określenie doboru próby jako „celowo-losowego”, co jest metodologicznie niepoprawne. Rekrutacja respondentów metodą CAWI, za pośrednictwem mediów społecznościowych i techniki „kuli śnieżnej” ma charakter doboru nieprobabilistycznego i ochotniczego. W tej sytuacji obliczanie minimalnej liczebności próby czy błędu maksymalnego w oparciu o wzory dla prób losowych jest nieuzasadnione.

Kolejnym istotnym problemem jest język hipotez. Sformułowania takie jak „wpływa”, „warunkuje” czy „oddziałuje” sugerują relacje przyczynowe, podczas gdy zastosowane analizy (testy chi-kwadrat, korelacje) pozwalają jedynie na wnioskowanie o współzależnościach. W celu zachowania poprawności interpretacyjnej należałoby przeformułować hipotezy na korelacyjne.

Zastrzeżenia budzi również operacjonalizacja zmiennej zależnej – „uprawianie sekstingu” zostało potraktowane ogólnie, bez precyzyjnego określenia głównego wskaźnika (np. binarnego – tak/nie, indeksu częstotliwości czy złożonego wskaźnika uwzględniającego typ aktywności, kanał komunikacji i rodzaj relacji). Brakuje również jednoznacznego horyzontu czasowego, co ogranicza możliwość interpretacji uzyskanych wyników.

Wątpliwości dotyczą także zastosowanej eksploracyjnej analizy czynnikowej (EFA) w odniesieniu do 48 pozycji kwestionariusza przy liczebności próby $N=263$. Taka liczba respondentów znajduje się na granicy minimalnych wymagań dla tego typu analizy, co rodzi pytania o stabilność i wiarygodność uzyskanych wyników. Brakuje szczegółowego opisu procedury EFA (KMO, test Bartletta, kryteria zatrzymania czynników, rodzaj rotacji) oraz próby potwierdzenia struktury czynnikowej (CFA).

Autorskie narzędzia badawcze zostały poddane walidacji treściowej, lecz zabrakło danych dotyczących ich rzetelności (np. współczynników alfa Cronbacha), trafności zbieżnej i rozbieżnej czy inwariancji pomiaru względem płci. Są to istotne elementy, które należy uwzględnić, aby zwiększyć wiarygodność narzędzi.

W części metodologicznej zauważalne są drobne nieścisłości terminologiczne i redakcyjne, takie jak powtórzenie numeracji etapów badań („Etap II”) czy niejednoznaczne użycie pojęcia

„celowo-losowy”. Deklaracja przyjęcia zarówno paradygmatu pozytywistycznego, jak i interpretatywnego nie znajduje odzwierciedlenia w faktycznym przebiegu badań, które mają w pełni ilościowy charakter. Warto doprecyzować ten aspekt teoretyczny lub zrezygnować z jego eksponowania.

Generalnie, należy podkreślić, że część metodologiczna pracy została opracowana rzetelnie, w sposób świadczący o sporej wiedzy Autorki z zakresu metodologii badań społecznych i pedagogicznych. Projekt badawczy jest osadzony w literaturze, dobrze uzasadniony teoretycznie i posiada wyraźne walory aplikacyjne. Jednocześnie jednak wymaga kilku istotnych korekt, które zwiększyłyby jego wartość naukową i wiarygodność. W szczególności chodzi o jednoznaczne zdefiniowanie populacji i zakresu wnioskowania, doprecyzowanie zmiennych i ich operacjonalizacji, rozszerzenie planu analiz statystycznych, dokładniejsze opisanie walidacji narzędzi oraz dopracowanie procedur kontroli jakości danych. Wprowadzenie tych zmian pozwoliłoby znacząco podnieść jakość metodologiczną projektu i uczyniłoby go solidnym fundamentem dla trafnych i wartościowych wniosków empirycznych.

Część empiryczna pracy stanowi obszerną i wieloaspektową prezentację wyników badań dotyczących zjawiska sekstingu wśród osób w okresie wschodzącej dorosłości. Jej struktura jest logiczna – od ogólnej charakterystyki próby i skali zjawiska, poprzez analizę jego uwarunkowań społeczno-demograficznych, psychospołecznych i kulturowych, aż po wnioski praktyczne. Należy podkreślić, że Autorka konsekwentnie nawiązuje do celów i pytań badawczych przedstawionych wcześniej, co sprzyja komunikatywności rozprawy

Ocena części wynikowej

Autorka przedstawia podstawowe dane demograficzne badanej grupy, w tym wiek, płeć, miejsce zamieszkania i status związku. Próba liczy 263 osoby, co – mimo spełnienia minimalnych wymogów statystycznych – należy uznać za stosunkowo niewielką w kontekście szerokiego zakresu analiz. Szczególnie istotne jest jednak to, że badaniem objęto wyłącznie osoby mające doświadczenie z sekstingiem, co powinno być jasno zaznaczone we wnioskach dotyczących powszechności zjawiska. Prezentacja podstawowych charakterystyk jest poprawna i czytelna, choć brakuje szerszej refleksji nad potencjalną stronniczością próby i jej wpływem na interpretację wyników. Jednocześnie warto przypomnieć, że w klasycznym ujęciu szczegółowy opis próby powinien znaleźć się w części metodologicznej.

Wyniki dotyczące rozpowszechnienia sekstingu, jego form i częstotliwości są interesujące i pokazują różnorodność praktyk – od wysyłania wiadomości tekstowych, przez wymianę zdjęć i filmów, aż po publikowanie materiałów w przestrzeni publicznej. Mocną stroną jest uwzględnienie relacji nadawca–odbiorca, co pozwala na wnioskowanie o kontekście zjawiska. Słabiej wypada natomiast odniesienie do danych z innych badań – zabrakło porównań, które umożliwiłyby ocenę specyfiki badanej populacji na tle innych grup wiekowych czy danych zebranych w innym kontekście społeczno-kulturowym

Autorka analizuje związki sekstingu z wieloma zmiennymi niezależnymi, takimi jak wiek, płeć, status związku, religijność, relacje rodzinne i rówieśnicze, zachowania ryzykowne, intensywność obecności online, percepcja kultury popularnej, samoocena oraz poczucie własnej skuteczności. To ambitne i kompleksowe podejście należy ocenić bardzo pozytywnie – świadczy ono o szerokiej perspektywie badawczej i próbie całościowego ujęcia zjawiska.

Część wynikowa wskazuje na liczne istotne zależności. Przykładowo, płeć różnicuje zarówno częstość, jak i formy podejmowanych działań sekstingowych; status związku istotnie zwiększa prawdopodobieństwo uczestnictwa w takich praktykach; natomiast wysoka religijność wiąże się z niższym poziomem zaangażowania. Interesujące są również wyniki dotyczące roli relacji rodzinnych – słabe relacje z rodzicami w okresie dorastania sprzyjają podejmowaniu zachowań o charakterze sekstingowym, co wpisuje się w szerszy kontekst czynników ryzyka.

Wysoką wartość poznawczą mają analizy dotyczące związku sekstingu z innymi zachowaniami ryzykownymi. Dane pokazują, że osoby angażujące się w seksting częściej podejmują zachowania seksualne wysokiego ryzyka i sięgają po substancje psychoaktywne. Warto jednak zaznaczyć, że wyniki te nie pozwalają na wnioskowanie przyczynowe – są jedynie korelacyjne, co należałoby wyraźnie podkreślić w interpretacji. Użycie sformułowań sugerujących wpływ lub warunkowanie zjawiska jest zbyt daleko idące jak na przyjęty model analityczny.

Autorka trafnie wskazuje, że intensywność korzystania z Internetu oraz liczba używanych platform społecznościowych korelują z częstszym angażowaniem się w seksting. Cennym elementem analizy jest uwzględnienie aktywności własnej online – publikowanie treści, komentowanie czy inicjowanie kontaktów – co pozwala na bardziej zniuansowane spojrzenie na to zjawisko niż sam czas online, który coraz częściej w badaniach okazuje się mało wyjaśniającym czynnikiem.

Bardzo wartościowe są wyniki dotyczące percepcji kultury popularnej. Osoby postrzegające media jako zseksualizowane i częściej czerpiące z nich inspirację mają wyższe wskaźniki zaangażowania w seksting. To interesująca obserwacja, która mogłaby zostać szerzej zinterpretowana w kontekście teorii socjalizacji medialnej czy internalizacji norm kulturowych. Brakuje tu bardziej pogłębionej dyskusji, która powiązałaby wyniki z istniejącymi modelami teoretycznymi.

Dalsze wyniki pokazują, że niska samoocena oraz niskie przekonanie o własnej skuteczności są istotnie powiązane z większym prawdopodobieństwem angażowania się w seksting. To ważna obserwacja z punktu widzenia profilaktyki i edukacji, ponieważ wskazuje na potrzebę uwzględniania komponentu psychologicznego w działaniach prewencyjnych. Interpretacja tych wyników jest poprawna, choć nieco uproszczona. Przydałoby się rozważenie alternatywnych wyjaśnień, np. wpływu lęku przed odrzuceniem lub potrzeby akceptacji społecznej.

Interesującą część pracy stanowią analizy dotyczące wiedzy badanych o sekstingu, jego następstwach oraz podmiotach wsparcia w sytuacji nadużycia. Wyniki wskazują na znaczące luki wiedzy oraz rozbieżności w postrzeganiu ryzyka i potencjalnych korzyści. Cennym elementem są dane dotyczące motywacji – od potrzeby bliskości emocjonalnej po chęć podtrzymania relacji czy eksploracji własnej seksualności. Ta część analizy wnosi istotną wartość poznawczą, choć wymagałaby pogłębionej refleksji nad zróżnicowaniem motywacji w zależności od płci, wieku czy kontekstu relacyjnego.

Autorka słusznie poświęca uwagę różnicom między kobietami i mężczyznami w zakresie doświadczeń, opinii i postaw wobec sekstingu. Wyniki te są wartościowe i spójne z literaturą światową, pokazując m.in. większą skłonność mężczyzn do inicjowania kontaktu sekstingowego oraz różnice w ocenie ryzyka. Pewnym mankamentem jest brak bardziej zaawansowanych analiz (np. modeli interakcji), które pozwoliłyby lepiej zrozumieć te różnice w kontekście innych zmiennych. Nie wykorzystano tu także obecnego mocno w literaturze zagranicznej potencjału interpretacyjnego w zakresie tych kwestii

Część empiryczna pracy jest rozbudowana, dobrze uporządkowana i w znacznej mierze odpowiada na pytania badawcze sformułowane we wstępie. Do jej największych atutów należą:

- bardzo szeroki zakres analiz, obejmujący czynniki demograficzne, psychospołeczne, kulturowe i indywidualne;

- umiejętne łączenie danych ilościowych z kontekstem społecznym i kulturowym;
- uwzględnienie postaw, opinii i wiedzy, co pozwala na pogłębione spojrzenie na zjawisko;
- próba formułowania praktycznych wniosków z wyników badań.

Jednocześnie pewnym mankamentem są, podniesione już wcześniej, kwestie operacjonalizacji sekstingu i doboru próby – szczególnie w kontekście interpretacyjnym.

Mam też jedną uwagę techniczną – praca by zyskała, gdyby przeprowadzono bardziej wnikliwą korektę językową tekstu.

Rekapitulując, w oparciu o szczegółową analizę **treści recenzowanej rozprawy doktorskiej autorstwa mgr Małgorzaty Klimasz oraz uwzględniając kryteria dotyczące jakości naukowej rozpraw doktorskich konkluzja mojej recenzji ma charakter POZYTYWNY** (z uwzględnieniem wymagań odpowiednich przepisów, tj. Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (tekst jednolity: Dz. U. z 2023 r. poz. 742 z późn. zm. oraz regulaminów uczelnianych) .

